

Oppfølging av særlig verdifulle
kulturlandskap i Sør-Trøndelag

RAPPORT:

FRØYA KOMMUNE

- Beskrivelse av kommunen
- Yttersida av Frøya

www.fylkesmannen.no/kulturlandskapsprosjektet

FYLKESMANNEN I SØR-TRØNDELAG
Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Statens Hus

7468 TRONDHEIM

Besøksadress: E. C. Dahls gate 10

Tlf: 73 19 90 00

postmottak@fmst.no

www.fmst.no

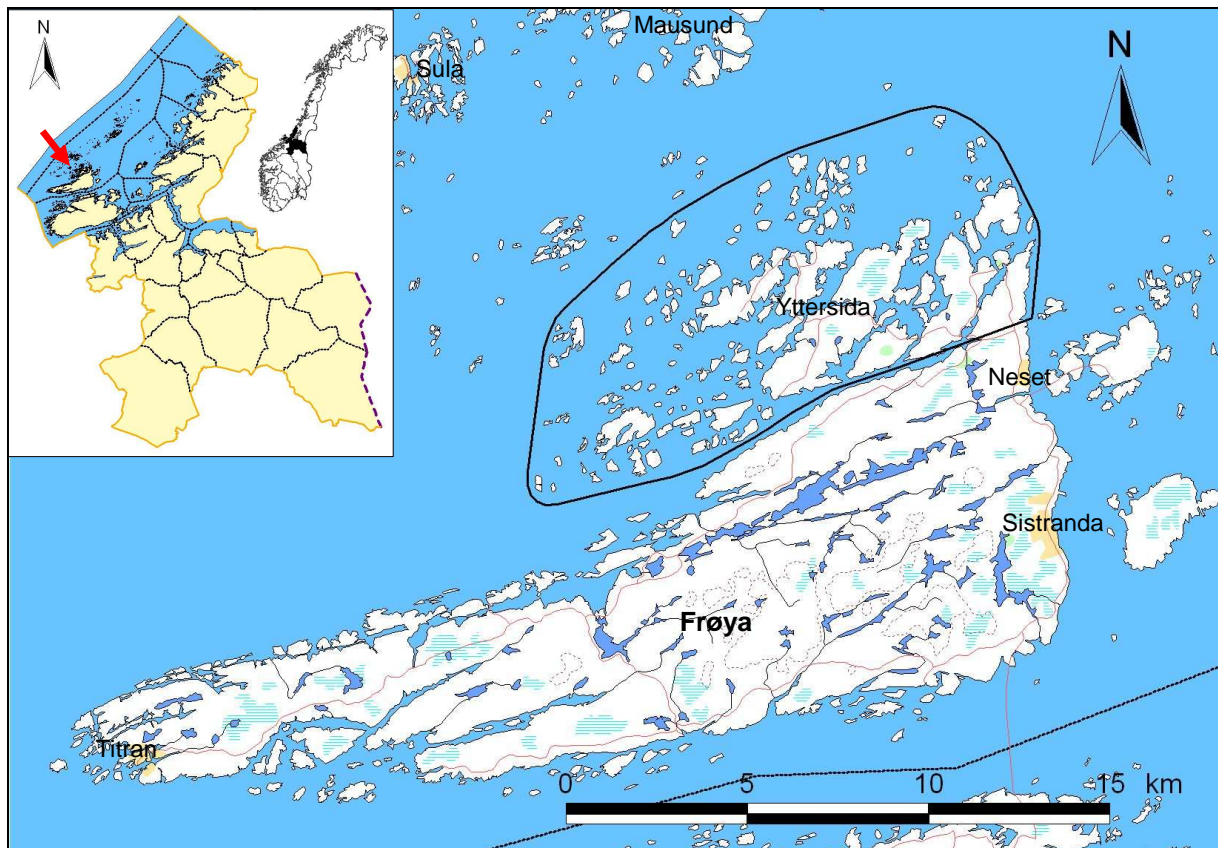
TITTEL Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag. Rapport: Frøya kommune	DATO 13.10.05
FORFATTER Vigleik Stusdal	ANTALL SIDER 19
PROSJEKTLEDER/-ANSVARLIG Laila Marie Sorte/Per Joar Gunnes	STIKKORD Kulturlandskap Frøya
UTGITT AV: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, avdeling for landbruk og bygdeutvikling	

Innhold

1	Beskrivelse av kommunen	1
2	Yttersida av Frøya	5
3	Kilder.....	19

1 Beskrivelse av kommunen

Frøya kommune omfatter flere øyområder som ligger lengst vest i Sør-Trøndelag, figur 1. Hoveddelen av kommunen utgjøres av selve Frøya, en øy på ca. 147 kvadratkilometer. Utenfor ligger en langstrakt skjærgård, som strekker seg fra Kya i sør til Halten i nord. Øyene omfatter "Sørværene", med Sula, Mausund og Bogøy, og "Nordværene", bestående av Frøyene (fra Vingleia i sørvest til Halten i nordøst). Totalt omfatter kommunen rundt 5400 holmer og skjær, til sammen 231 kvadratkilometer landareal (Frøya kommune, SSB 2005).

Figur 1. Kart over Frøya kommune (med unntak av øyområdene). Undersøkelsesområdet er avgrenset med sort linje. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Kommunesenteret på Frøya er Sistranda, som ligger ved havet mot øst på hovedøya. Per 1.1.2005 var 4114 mennesker bosatt i Frøya kommune (SSB 2005). 25 pst. av befolkningen er bosatt i tettbygde strøk og 10,9 pst. er sysselsatt i primærnæringene (SSB 2005).

Kommunen har opplevd en stor nedgang i folketallet, fra de rundt 7000 som var bosatt her like etter krigen (Frøya kommune). Både endringer i fisket og jordbruket har gått hardt ut over kommunen, og aller hardest er øyrekka rammet. En stor del av disse er i dag avfolket, og hovedtyngden av bosetningen ligger nå på strekningen Flatval – Svellingen. I dag er folketallet stabilt, og man opplever fra tid til annen svak vekst. Særlig har vekst i oppdrett og oppdrettsrelatert industri hatt betydning, og Frøya er en av landets største oppdrettskommuner (Frøya kommune). Oppdrettsnæringen sysselsetter med dette en stor andel av arbeidsstokken i kommunen. Frøya er dessuten den største fiskerikommunen i Sør-Trøndelag.

I 1983 søkte 163 foretak om produksjonstilskudd i Frøya. I 2004 var tallet redusert til 45, en nedgang på 72 pst. (SLF 2004). Dermed har Frøya den klart høyeste nedgangen i antall bruk i

drift i fylket i perioden (for hele fylket var nedgangen 41 pst.). Jordbruksmessig preges da også kommunen av mange små enheter, som ligger spredt på flate partier med god jord innimellom bergknausene og lymgheia. Frøya har i dag landets største antall utegangersau/villsau på beite, med ca. 2000 voksne dyr (Frøya kommune). Rovdyrfrie beiter og de store lymgheiarealene gir saueholdet gode vilkår. Hvert andre år holdes et ”villsauseminar” på Frøya, som samler folk fra hele landet.

Reiseliv er en næring i vekst i kommunen. Frøya har en rekke overnattingssteder, og tilbyr gode muligheter for å leie båt. Det er særlig fisket som lokker folk til Frøya. Kommunen har også blitt et svært populært område for fritidshus, særlig etter at fastlandsforbindelsen via undersjøiske tunneler kortet ned reiseavstanden fra sentrale strøk i fylket.

Geologisk er Frøya preget av store grunnfjellsområder som hovedsakelig består av sure og næringsfattige bergarter, som gneiser og granitter. Dette gir et skrint jordsmonn og lav artsrikdom. Enkelte steder forekommer imidlertid innslag av sedimentære kalksteinsarter, noe som bidrar til en større artsrikdom og variasjon i floraen. De lavtliggende jordbruksarealene består av næringsrik, gammel havbunn. Store arealer er i tillegg dekket av myr, først og fremst velutviklede, terrengdekkende myrer (Moen, 1998).

Frøya ligger i sterkt oseanisk vegetasjonsseksjon, og er karakterisert av vestlige vegetasjonstyper og arter som er avhengige av høy luftfuktighet (Moen 1998). Den åpne, rødbrune kystlymgheia preger denne seksjonen, som strekker seg langs kysten, fra Mandal i sør til Lofoten i nord, figur 2. Dette landskapet er et produkt av menneskelig aktivitet, og er i våre dager under en omfattende gjengroing der busker og trær kommer inn. Kystlymgheiene finnes ofte i mosaikk med myr, og karakteriseres først og fremst av røsslyng. Heigråmose er et markert trekk i heiene og det er ofte sterke innslag av reinlavarter og torvmoser (Moen 1998).

Figur 2. Den åpne, rødbrune lymgheia preger landskapet på Frøya, her fra Auka på Yttersida.

Kystlyngheiene er i dag en truet landskapstype i så å si hele utbredelsesområdet, som strekker seg fra Portugal i sør til Lofoten i nord. På 100 år er 80 prosent av Europas lyngheier forsvunnet. Norge er, sammen med bl.a. Portugal og Storbritannia, et av de landa hvor mest av dette kulturlandskapet er bevart. Dette gir oss et helt spesielt ansvar når det gjelder å ta vare på denne landskapstypen. Her til lands er redusert bruk med påfølgende gjengroing og tilplanting den største trusselen mot kystlyngheiene.

Det finnes svært lite naturlig skog på Frøya. Der det finnes løvskog, er det først og fremst som resultat av gjengroing i det tidligere åpne landskapet. Rogn, bjørk, osp og selje er de vanligste løvtreslagene her, og særlig rogn er rask til å etablere seg i ubeitete lyngheiområder. Det første plantefeltet på Frøya ble anlagt i 1898, og det har blitt plantet ca. en million trær de siste femti årene (Frøya kommune). Først var det mye bergfuru som ble plantet, mens det senere er særlig sitkagran som har vært brukt. Sitkagrana er selvforyngende, og den sprer seg i dag fritt i det åpne landskapet. En betydelig andel av trevekstene på Frøya består i dag av sitkagran.

Bygningsmessig er Frøya preget av kombinasjonsbruk med jordbruk og fiske. Gårdene er små, og bygningene relativt beskjedne. Firkanttunet, kjent fra indre strøk av Trøndelag, er ikke framtreddende her på kysten. I stedet er bygningen plassert med tanke på best mulig le for vind og vær, figur 3. Tilknytningen til fisket gjør at her finnes mange naust, brygger og rorbuer. Særlig i øyrekka finnes mange rorbuer, hvor fiskerne hadde periodevis tilhold.

Figur 3. Typisk for bebyggelsen på den ytre kysten, er at den er plassert trygt i le for vind og vær. Rorbuer, brygger og naust er typiske bygninger for kysten.

Utfordringen i kulturlandskapet i Frøya er først og fremst gjengroing som følge av at de store, åpne lyngheiområdene ikke lenger blir brukt og drevet som tidligere. Tallet på utgangersau som beiter i lyngheiene er dessuten i tilbakegang. Endringene i jordbruket de siste 20-30 årene har gjort at mange jordbruksarealer er lagt brakk eller lagt ut til beite. Eiendommene i kommunen er fragmenterte og de fleste bøndene har kompliserte leieavtaler for

jordbruksarealer, mange også på åremål, noe som kompliserer arbeidet med langsiktig skjøtsel. I tillegg står mange bygninger til forfalls. Særlig gjelder dette driftsbygninger og uthus. Endringene i fisket har også ført til at mange brygger, naust og rorbuer står ubrukte. Store bygningsmessige verdier er dermed i ferd med å gå tapt. Spesielt for de ytre kystområdene er problemet med de store mengdene søppel som samler seg i fjæra.

De raske endringene i kulturlandskapet, som vi i dag er vitne til, gjør at uerstattelige kulturlandskapsverdier forsvinner foran øynene våre. Det er derfor viktig å gjøre oppmerksom på hvilke verdier som befinner seg i kulturlandskapet og hva man kan gjøre for vare på dem. Prioritering av områder er viktig i denne sammenheng, siden man i dag ikke har muligheter til å ta vare på alt.

Undersøkellesområdene

På et møte mellom representanter fra prosjektet og Frøya kommune 27.4.2004, ble det besluttet at to områder skulle inngå i prosjektet i Frøya. Dette var Yttersida (et øyområde ved nordenden av fastlands-Frøya) og Sauøya i Froan. På grunn av at Yttersida er et stort område, som omfatter en lang rekke øyer, ble bare disse to områdene plukket ut i Frøya. For liten kapasitet i felstsesongen gjorde imidlertid at feltundersøkelser på Sauøya ikke ble gjennomført. Rapporten omhandler derfor bare Yttersida. Det må likevel understrekes at Sauøya likevel er et særlig verdifullt kulturlandskap, med de kvaliteter dette innebærer. Dette må tas hensyn til i forvaltningen og skjøtelsen av området.

Utvelgelsen av områder i prosjektet gir ikke en endelig oversikt over de mest verdifulle kulturlandskapene i kommunen. Andre områder kan også være særlig verdifulle kulturlandskap. Prosjektet er først og fremst en arbeidsmetode, der målrettet innsats mot enkeltområder er en sentral del i arbeidet for å oppnå maksimal effekt av de tiltak som settes i verk.

Yttersida av Frøya er et typisk kystkulturlandskap med tallrike øyer og holmer og er dominert av kystlynghei. Kulturlandskapet her gir på mange måter en overveldende følelse. Åpenheten i landskapet gjør at man kan få den samme opplevelsen av frihet som man ellers bare kan få på høyfjellet eller ute på havet. I kontrast til det store og vide landskapet, finnes små, pittoreske gårdsmiljøer og irrgroenne flekker med dyrkamark innimellom knausene. Området byr på svært mange lettilgjengelige turområder og er et eldorado for fiskeinteresserte. Lyngheia er mange steder beitet av sau, men store arealer er i begynnende gjengroing. Mange gårder er lagt ned, noe som skaper utfordringer når det gjelder ivaretagelse av kulturlandskapet.

2 Yttersida av Frøya

Befart: Ultimo mai 2004

Hoh.: 0-43 m

Beskrivelse av området

Det undersøkte området omfatter den ytre delen av Frøya, som i dagligtalen kalles Yttersida. Området avgrenses i sør fra resten av Frøya ved Strømøyvågen og strekningen over til Hellesvika. I området inngår blant annet øyene Strømøya, Svellingen, Rottingen, Remmingen, Auka, Sørdrøy, Norddrøy, Kvernøya, Langøya, Vågøya samt Kvalværet, figur 4. I tillegg finnes tallrike mindre øyer, holmer og skjær. Bortsett fra tettbebyggelsen på Setra og en del mindre, spredte boligfelt er området preget av smågårdsbebyggelse og små husklynger.

Lynghei dominerer hele området og bare på et mindre areal på Svellingen finnes skog. Det som finnes av trær er for en stor del tilplantet, blant annet med sitkagran. Området er småkupert med tallrike hauger og knauser, men høydeforskjellene er små og den høyeste toppen når bare opp i 43 moh. Strandlinja, overgangen mellom land og sjø, gjør området svært variert. Jordsmonnet er grunt og landskapet er preget av en veksling mellom nakne berg, lynghei og myr. Berggrunnen består av granitt og granodioritt. Granitt er tungt forvitrelig og gir et næringsfattig jordsmonn. Det vokser derfor dårlig på granitt, som gjerne er kjennetegnet med rundsva og nakne rabber.

Nåværende og tidligere drift

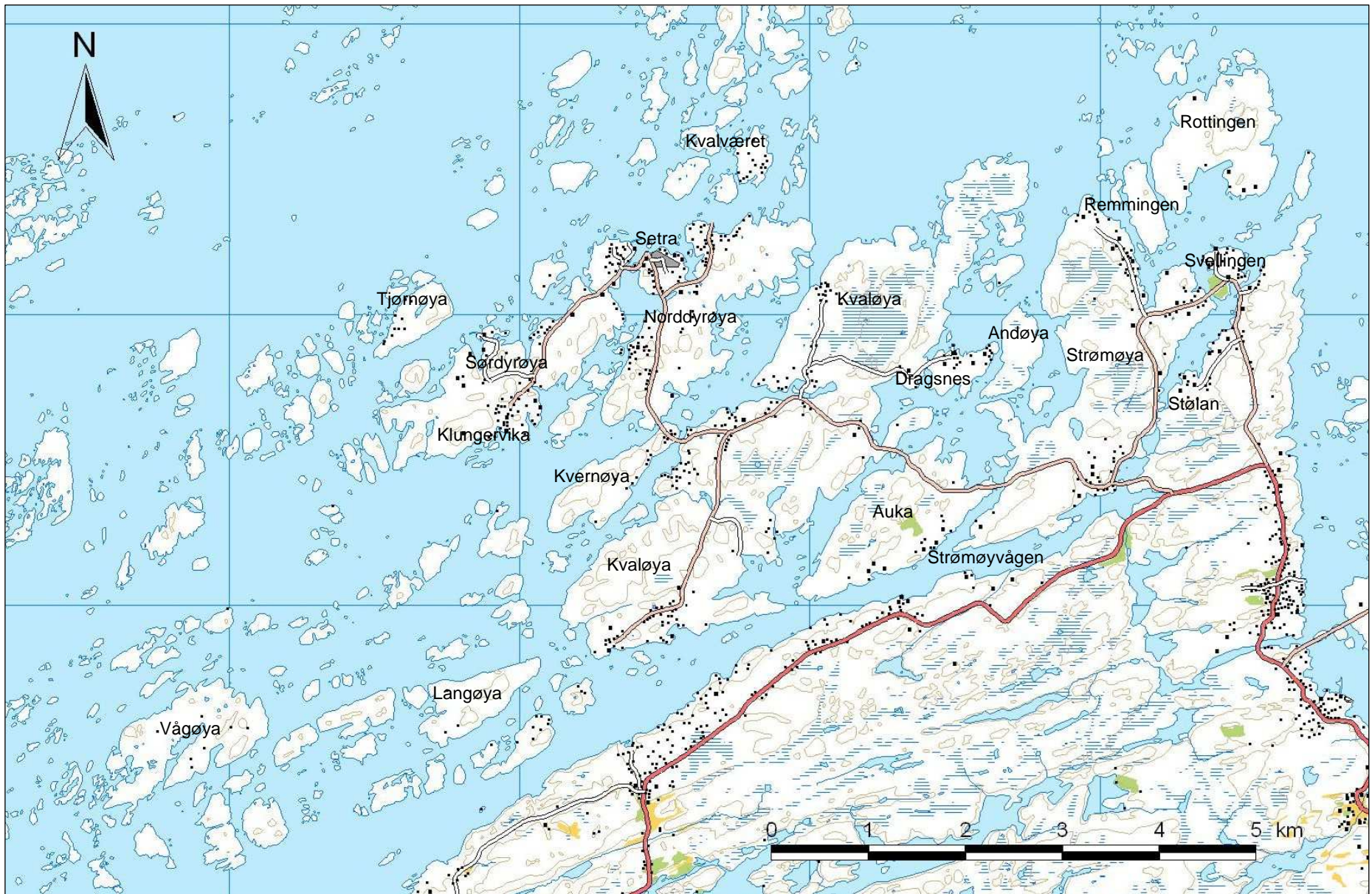
Fisket har alltid vært en viktig næringsvei på Frøya. På Yttersida har gårdene hatt nær tilknytning til sjøen, noe som er tydelig også i dag. Mange av gårdene er små med lite dyrkamark, noe som har gjort at kombinasjon med fiske har vært nødvendig. De fleste gårdene har naust og ligger i umiddelbar nærhet til sjøen, ofte nær gode havneområder.

Mens gården før vendte mot sjøen, som da var den naturlige ferdselsvegen, vender de nå i større grad mot vegene som er bygget på land. Dette viser at sjøen, både som ferdselsåre og ressursgrunnlag, har mistet en del av sin betydning. Dagens byggemønster tilsier også at bolighusa skal være vendt mot sør med god lystilgang.

Vegetasjonsmessig er området dominert av lynghei, en type kulturmark som ble etablert for å muliggjøre vinterbeiting på den eviggrønne røsslyngen. Dette gjorde at man ikke hadde så stort behov for vinterfôr, noe som frigjorde tid til å drive med fiske. Den tradisjonelle lyngheidrifta tok imidlertid slutt for rundt 100 år siden.

I dag er det stort sett slutt på det tradisjonelle fisket, og gårdsdrifta er derfor gjerne kombinert med andre næringer, blant annet fiskeoppdrett. Noen få gårder er likevel store nok til at de drives på heltid.

En del har startet opp igjen med den gamle, norske sauerasen, som kalles utegangersau eller villsau. Mange av disse beiter på tradisjonelt vis (helårsbeiting) i lyngheia. Utegangersauen var den vanlige sauerasen på kysten fra gammel tid, og den egner seg svært godt til beite i skrinne lyngheiområder. Det er i dag bare to-tre bruk med storfe i området, på Kvaløya og på Strømøya, og storfe og småfe beiter ikke lenger sammen, som var vanlig før.

Figur 4. Kart som viser Yttersida av Frøya. Området avgrenses fra selve Frøya ved Strømøyvågen. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Flere steder er beitet fullstendig opphørt, som på Norddyrøya og flere av de mindre øyene i området. Av de større øyene beites det på Sørdyrøya, Kvernøya, Kvaløya, Auka, Strømøya, Rottingen, Remmingen, Langøya og Vågøya,

I løpet av perioden 1940 – 1980 er befolkningen i området rundt halvert. Det er blant annet dette som nå får konsekvenser for landskapet, med gjengroing som resultat. Spesielt for området er at flere unge familier har etablert seg med gårdsdrift og sauehold som tilleggsnæring de siste åra. Dette er en positiv trend som kan sørge for at deler av lyngheiarealene opprettholdes.

Østre del av området var tidligere et slags sentrum og trafikkknutepunkt mellom øyrekka og fastlands-Frøya. Flere kommunale sentrumsfunksjoner har vært lagt til området, men siden 1990 har området mistet de fleste av disse funksjonene.

Fallende fiskepriser midt på 1700-tallet gjorde at folk fikk interesse for de mange gårdene som var lagt øde etter Svartedauden. Dette førte til en desentralisering av bosetningen på Frøya, etter en tid da fiskeværa, som Sula og Titran, hadde stått svært sterkt. Etter et par hundre år der jordbruket stod sterkt, er i dag bosettinga igjen sentralisert. Både fisket og jordbruket har mistet mye av sin påvirkning på bosettingsmønsteret, og bosetningen er i dag tettest på Setra. Ved Stølan er det dessuten lagt ut et kommunalt boligfelt.

Et godt eksempel på utviklingstrenden finner vi på Vågøya. Denne er i dag fraflyttet, men var bebodd til utpå 1970-tallet. På det meste bodde 8-10 familier på Vågøya, som hadde mye innmark til å være ei lita øy ut mot Frohavet (Frøya kommune). Dette ga den gang et godt livsgrunnlag, og familiene hadde 1-2 kyr hver i tillegg til sauer. Øya har ikke broforbindelse, og jorda er i dag bare brukt som sauebeite og husa som feriesteder, figur 5.

Figur 5. Vågøya er i dag fraflyttet, men både innmark og utmark holdes i hevd ved beiting. Husa er i bruk som fritidsboliger.

Biologisk mangfold

De åpne lyngheiene var resultat av en bevisst strategi for å skaffe vinterbeite for sau. De fleste øyene i området har en gang vært skogkledde, noe funn av tømmerstokker i myrene viser. Det unike landskapet er således menneskeskapt, og må skjøttes for å holdes i hevd.

Vegetasjonen i området er som nevnt preget av fattige lyngheityper. Lyngheia veksler med nakne berg, myr og dyrkamark innimellom. I lyngheia dominerer røsslyng vegetasjonen, og de vanligste artene er i tillegg molte, torvull, bjønnskjegg, krekling, klokkelyng, skrubbær, skogstjerne, blokkebær, blåbær, tyttebær og rypebær, figur 6. Der lyngheia er hardere beitet (som på Rottingen) er det mindre lyng og mer gras og starr. Lyngen er ikke så grov, og arter som finnskjegg og gulaks kommer inn.

Figur 6. Lyngheia er dominert av røsslyng og har arter som multe (i forgrunnen), bjønnskjegg, torvull og bærlyngarter. Her fra Sørdrøya.

På Rottingen ble et engbeite undersøkt nærmere. Der det er ly for vinden har beitet spredte innslag av trær, først og fremst rogn, men også noe osp samt en del vierkjerr. Av gras- og starrarter finnes blant annet engfrytle, gulaks, bjønnskjegg og stolpestarr, sistnevnte forekommer som kraftige tuer. Av urter finnes ryllik, hvitkløver, gåsemure, smalkjempe, engsoleie, marikåpe, bekkeblom, tveskjeggveronika, karve, stemorsblomst og skogstjerne. Ved tørrberg forekommer i tillegg vårskrinneblom og legeveronika. Innslag av næringskrevende arter som engsyre og løvetann, tyder på et forholdsvis høyt næringsinnhold i jorda. Her og der kan man dessuten finne noe tistel. Innmarka, hvor det ikke er dyrket opp i nyere tid og ikke gjødslet, bærer preg av gammel kulturmark. Dette gjelder det meste av de gamle innmarksarealene, bortsett fra et inngjerdet område på prestegården, som blir slått og bærer preg av å være tilsådd.

Vågøya er fraflyttet og hele øya brukes til beite for villsau. Selv om den gamle innmarka har fått noe tuer og ikke er så slett lenger, holder utegangersauene vegetasjonen nedbeitet. Bare på

de fuktigere partiene har det fått danne seg kraftigere tuer, først og fremst av starr. Beitene er ugjødsle og typiske arter her er ryllik, gåsemure, karve, hvitkløver, stemorsblomst, fuglevikke, smalkjempe og gulaks. Vegetasjonen er relativt artsfattig, men har et klart preg av gammel kulturmark.

Langøya er en annen fraflyttet øy. Øya har vært uten beitedyr i lengre tid, noe vegetasjonen bærer tydelig preg av. Kraftige starrtuer dominerer den gamle innmarka fullstendig, figur 7. I tillegg er her tydelig gjengroing med busker og kratt av vier og bjørk samt noe einer. Det ble satt inn sau på beite her i 2002. Dette vil trolig ha en restaurerende effekt på vegetasjonen. Man har erfaring fra området med at villsauen beiter ned nokså kraftig kratt. Også starrtuene kan beites tilbake ved lengre tids beiting, da sauene om vinteren vil gnage fram de ferske skuddene som finnes inne i tuene (Wågø 2004, pers. medd.).

Figur 7. Der den gamle innmarka ikke beites, vil den forringes. Her fra Langøya, hvor starrtuene har tatt fullstendig overhånd på den gamle innmarka. Bygningene er også forlatte og står til forfalls.

Der lyngheia ikke er beitet i det hele tatt, som i området mellom Hellesvika og Svellingen, har den en helt annen karakter enn for eksempel på Sørøya, Rottingen og Vågøya. Her er det mye mer oppslag av sitkagran, rogn og bjørk, mest i områder som ligger i le. Områder er også tilplantet med bergfuru. Berga har her et tykt dekke av heigråmose og reinlav, som vi ikke finner i de godt beitede områdene. Lyngen er grovere og her er også en del dvergbjørk. Myrarealene har også en noe annen karakter, med et mye løsere mosedekke som gjør det tungt å ta seg fram til fots.

I ei grov ur på Strømøya finnes en forekomst av hassel, og revebjelle og hegg finnes også i området (Frøya kommune). Dette er arter som bare forekommer svært sparsomt på Frøya.

Kulturminner og kulturmiljøer

Yttersida av Frøya har svært gammel bosetning, og er derfor også rik på kulturminner fra ulike tidsepoker.

Det er gjort flere funn fra steinalderen på Rottingen, Strømøya og Kvalværet. Det er blant annet funnet et bryne, pilspisser og spydspisser samt fiskesøkker av stein. Det er også funnet biter av kar og støpeformer i kleberstein fra senere tider.

På Strømøya er det gjort funn av ei kvinnegrav fra jernalderen, Frøyas eneste gravfunn fra denne tidsepoken. Flere forhold tyder på at Strømøya var en storgård eller et høvdingesete i vikingtida og middelalderen (Frøya kommune).

Av nyere kulturminner finnes både bygninger, steingjerder, veger, torvuttak osv. Torv var en svært viktig ressurs i dette treløse landskapet, og ble først og fremst brukt til brensel. Det finnes torvdammer (spor etter torvtaking) mange steder, og torvressursene har vært utnyttet nesten over alt, figur 8.

Figur 8. Torvdammer viser hvor det har vært tatt ut torv til brensel. Torv var en svært viktig ressurs i dette treløse landskapet og mye ressurser ble lagt ned for å sikre tilgang til god torv. Her fra Rottingen.

Viktigheten av torvressursene illustreres godt på Vågøya. I forbindelse med utskiftinga ble her bygd ett nett av veger mellom gårdene, ikke minst for å sikre god og rettferdig tilgang til torvressursene. Vegen er et unikt stykke arbeid og holder god kjerrevegstandard. Steinsatte grøfter finnes flere steder på øya. Bygningsmassen på Vågøya er i forholdsvis god stand, særlig våningshusa. Men også noen driftsbygninger, uthus og naust er ivarettatt. Disse er viktige elementer når en ser kulturlandskapet som en helhet.

Da Frøya ble egen kommune og eget prestegjeld i 1877, ble Rottingen innkjøpt som prestegård. Siste presten flytta herfra i 1953, men både presteboligen fra 1881, nauset, fjøset og drengestua er restaurert, figur 9. I tillegg finnes her en jordkjeller, tuft etter sommerfjøs, torvdammer, kjerreveg bygd opp for torvtransport, rester av en løypestreng for torvtransport, noe rester av et steingjerde og flere rydningsrøyser. Småbruka på Rottingen var plasser under prestegården, som kjøpte seg ut rundt midten av 1950-tallet. De er i likhet med prestegården fraflyttet i dag, men våningshusa på Innerøya og i Krokvika er fortsatt i god stand, men dårlig i Rekkavika. Uthusa er i dårligere forfatning, noe som gjelder både jordkjellere og andre bygninger. I tillegg finnes det sørøst på Rottingen et unikt miljø av velholdte hus og naust. Disse er i dag i bruk som feriesteder.

Figur 9. Den gamle prestegården på Rottingen er fullstendig restaurert og brukes i dag som feriehus kombinert med utleie av leiligheter og drengestua. Kulturmarka holdes i hevd med beitende sau.

Gamle, velholdte bygningsmiljøer finnes flere steder på øyene og er viktige elementer i et helhetlig kulturlandskap. Både våningshus, fjøs, jordkjellere, naust og brygger er en del av sammenhengen, som forteller om tidligere ressursutnyttelse og levesett. I dag er disse viktige for å bevare det autentiske kulturmiljøet. Vågøya og Rottingen er trekt fram spesielt, siden begge er unike representanter for det historiske landskapet. Øyene er beitet med villsau, og slik er lynchheiene og gamle innmarksarealer holdt i hevd. Samtidig er store deler av den tradisjonelle bygningsmassen bevart og det er ikke satt opp moderne typehus, bortsett fra ei hytte på Rottingen, som imidlertid er plassert og fargesatt slik at den glir godt inn i terrenget.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Yttersida av Frøya er først og fremst preget av et åpent landskap med tallrike øyer. Landskapet er ensformig i den forstand at det i stor grad er preget av lynchhei, men det blir aldri kjedelig. For i kontrast til de kupert heiene står mange små, innbydende gårdsmiljøer,

med tallrike gamle bygninger og små, irrgroenne flekker av dyrkamark, figur 10. Der sjø møter land er det alltid en spenning i landskapet. Det er kontrasten mellom det harde og det myke, samtidig som mellom det trygge og det utrygge. Strandsona har dessuten et mangfold av planter, her møtes både de som hører til sjøen, de som hører til på stranda og de som hører til lenger inne på land.

Figur 10. Flekker av irrgroenn dyrkamark bryter opp det rødbrunne lyngheilandskapet og smågårdsmiljøene (her fra Rottingen) er riktig innbydende. Sjøen og strandsona gir et levende og opplevelsesrikt landskap.

Det åpne landskapet gjør at det finnes mange flotte utsiktpunkter. Man trenger ikke gå mange meter opp i heia før man har vidt utsyn over hele området og ikke minst mot horisonten, hvor himmel og hav møtes i det fjerne. Det er lyngheiene som gir denne muligheten for utsikt og oversikt, for det er ikke store høydeforskjeller i området. Dekket av skog ville det ikke være utsikt annet enn fra strendene, og da ikke lenger enn til naboøya.

Kulturlandskapet på Yttersida gir på mange måter en overveldende følelse. Åpenheten i landskapet gjør at man kan få den samme opplevelsen av frihet som man ellers bare kan få på høyfjellet eller ute på havet, figur 11.

Figur 11. Det åpne landskapet er overveldende og gir en fantastisk utsikt og oversikt. Her fra Auka.

Tilgjengeligheten til området er svært god. Det går veg til alle de største øyene i området, og til de minste kan man relativt trygt ta seg fram med båt, da de ligger forholdsvis godt beskyttet mot storhavet utenfor. Så er det også mange som besøker dette varierte øyriket i sommerhalvåret, ikke minst for å fiske.

På Sørdyrøya er det lagt til rette for turgåing i lynnghelandskapet, figur 12. Her har grenda gått sammen og laget en flott tursti, som egner seg for både fastboende og tilreisende. Stien er tydelig merket med skilt der den starter, og med påler langs det meste av ruta. Det er satt opp gjerdeklyv og benker på fine rastesteder. Stien følger høydedraget langs øya, fra nordøst mot sørvest. Stedvis følger den også vegen på øya. Stien gir en flott opplevelse av et aktivt drevet lynnghelandskap, og kan sies å presentere Yttersida i et nøtteskall. Terrenget er lett å ferdes i, mye takket være beitedrifta, som holder vegetasjonen lav.

Figur 12. På Sørdyrøya har grunneierne gått sammen om å legge til rette en attraktiv tursti i det flotte lynnghelandskapet. Det er satt opp skilt, benker og gjerdeklyv.

På den vegløse øya Rottingen, er det også gode turmuligheter i det beitede lynnghelandskapet. Her kan man oppleve et helhetlig og svært godt bevart kulturlandskap. På øya er det dessuten utleie av leiligheter i den gamle prestegården samt av den gamle drengestua på gården.

På Dragsnes er det bygd opp et tilbud om gårdsferie. Dette er delvis gjort ut fra et ønske om å blåse litt liv i det nedlagte bruket igjen. Det tilbys utleie av hytter og båter.

De mest brukte trimløypene i området tar begge utgangspunkt i Svellingen. Den såkalte "Litl-rundten" går rundt Stølvågen, og "Stor-rundten" går om Hellesvik-krysset og Strømøybotn.

På Andsteinen, ei øy nord for Rottingen, ligger en fin lagune med god, naturlig havn for småbåter. Her er gode bademuligheter og en innbydende og populær strand for båtfolket. Langvatnet ved Stølan er også en populær badeplass.

Inngrep og trusler

Det er i dag forholdsvis få større inngrep i området. Det som har hatt innvirkning på kulturlandskapet, er først og fremst plantefelta med sitkagran og bergfuru og utbygging med hytter, som det imidlertid ikke er så altfor mange av ennå.

Gjengroing er den største trusselen i kulturlandskapet i området. Det er registrert at alle ubeitete arealer er i en begynnende gjengroingsfase. Opphør av beiting fører til at både løv- og bartrær gis rom for å etablere seg. De første trærne er rogn, vier, dvergbjørk og vanlig bjørk. På de fleste øyene i området er dessuten sitkagrana etablert. Den har stor evne til å spre seg, og i motsetning til løvtrærne, holdes den ikke i særlig grad tilbake av beitedrifta. Det samme gjelder bergfuru. Dette innebærer at de innførte bartrærne er i ferd med å forandre vegetasjonen i området til det ugjenkjennelige. Spirer av sitkagran og rogn er allerede å se svært mange steder i lynchheia, figur 13.

Figur 13. Gjengroing er den største trusselen mot området kulturlandskapsverdier. Både rogn og sitkagran er med på å forandre vegetasjonen til det ugjenkjennelige.

Langs kantene av dyrkamarka ble det en tid gjerne plantet kirsebærtrær. I gjengroingsområder har disse begynt å spre seg, og er stedvis i ferd med å ta overhånd.

I gjengroingsfasen vil også moser og reinlav, som ellers blir tråkket ned og beitet, få en mye større utbredelse og danner etter hvert et tykt teppe. Dette er en del av gjengroingsprosessen.

Dersom gjengroingsprosessene ikke blir holdt i sjakk med beiting, vil det ikke gå altfor lang tid før store deler av landskapet er preget av krattskog. Selv om det kan være ønskelig med leskog rundt husa, er det neppe ønskelig at hele landskapet skal gro igjen, med tilhørende tap av utsikt. Da vil også det unike med området være tapt. Gjengroinga er slik et problem både i forhold til bevaring av vegetasjonstypen kystlynghei, landskapsopplevelse, tilgjengelighet og truer dessuten kulturminnene i lyngheia (som torvveger og torvdammer).

Etter gjengroinga er trolig hytteutbygging den største trusselen for kulturlandskapet i området. Hytter langs kysten er svært populære og etterspørselen etter tomter er ennå stor. Særlig med tanke på landskapsopplevelse og tilgjengelighet utgjør fremtidig hytteutbygging en potensiell trussel mot kulturlandskapsverdiene.

Gjengroing og problemer knyttet til hyttebygging vil gjensidig kunne forsterke hverandre. For eksempel vil mange hytter gjøre det vanskeligere å beite, noe som vil føre til økt gjengroing. Dårligere tilgjengelighet forårsaket av hytteutbygging, kan forsterkes ved at lyngheia gror igjen med ugjennomtrengelig krattskog.

Vurdering av området

Yttersida av Frøya har store kulturlandskapsverdier knyttet til kystlynghei og kystgårdsmiljøer. Lyngheia er mange steder holdt i hevd den dag i dag, og beites med villsau. Landskapet har stor opplevelsesverdi, er lett tilgjengelig og har store kulturhistoriske verdier.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

De største verdiene i kulturlandskapet knytter seg her til det åpne landskapet som er dominert av kystlynghei, og med godt bevarte kystgårdsmiljøer. Området har funksjon som tur- og rekreasjonsområde, både til sjøs og på land, og har betydning både for turisme og som et attraktivt boområde. At mange mennesker har muligheten til å oppleve det, øker verdien av kulturlandskapet.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene på Yttersida, bør følgende arbeides med:

- Hindre gjengroing av kystlyngheia og annen gammel kulturmark
- Hindre forfall av særlig verdifulle bygninger og kulturminner
- Unngå skjemmende inngrep i området
- Opprettholde god tilgjengelighet for allmennheten

Siden gjengroing er den mest overhengende trusselen mot kulturlandskapet på Yttersida, bør hovedsatsingen være å hindre gjengroing. Man må være klar over at de øyene og områdene som ikke beites vil komme til å gro igjen, som nevnt over. Derfor bør man jobbe hardt for å få til beiting der det ikke er beitedyr i dag, samtidig som beitetrykket opprettholdes på et høyt nivå der det er dyr. Det bør arbeides for å få til langsiktige leieavtaler med så mange grunneiere som mulig, som gjør det mulig å holde større arealer åpne, samtidig som gjerdeholdet forenkles. Her har også kommunen en viktig rolle som pådriver og katalysator.

Villsau, som det finnes mye av på Frøya, er det beitedyret som best ivaretar kystlyngheia. Dette forutsetter imidlertid at dyrene beiter ute hele året og at hoveddelen av næringstilgangen om vinteren kommer fra beite på lyng. Slik forynges lyngen, noe som både gir mer grasarter om sommeren og friskere lyng om vinteren. I tillegg tar villsauene for seg av tre- og buskvegetasjon, og forhindrer dermed effektivt gjengroing. Også andre saueraser kan egne

seg til skjøtsel av lynghei, men de er ikke så nøysomme og beiter mindre på lyng. De må dessuten ha langt større tilgang på tilleggsfôr om vinteren. Kombinasjonsbeiting med kyr om sommeren er også positivt for å opprettholde en variert vegetasjon. Det gis i dag årlige tilskudd per dyr for helårsbeiting med sau i kystlynghei, jf. de regionale miljøprogramtilskuddene.

Dersom man ikke lykkes med å øke antallet beitedyr, bør man være bevisst på at de viktigste områdene opprettholdes – da må man prioritere. Det vil være fornuftig å satse på at minst de områdene som er i drift i dag, fortsatt skal være i drift. Kontinuerlig beiting har gjort at arealene her er i forholdsvis god stand, med langt mindre gjengroing enn der det ikke er beitet. Dermed vil man kunne få maksimal effekt med minimal innsats. Både Rottingen og Våggøya utpeker seg som særlig unike områder på grunn av sammenhengen mellom velhevdede beitemark og opprinnelig bygningsmasse. Det er særlig viktig at disse opprettholdes. Samtidig er det viktig at områder med god tilgjengelighet, som Sørdrøya, holdes i hevd.

Når man prioriterer, må man samtidig akseptere at områder gror igjen. Det er en viktig prioritering, som ikke kan gjøres i en rapport som denne. Ut fra hva som er mulig å få til, både med tanke på antall beitedyr, leiekontrakter og andre praktiske hensyn, bør man ha en bevisst strategi for skjøtsel av kystlyngheia i området. En slik strategi kan bare lages av grunneierne og husdyrholderne i fellesskap, dersom den skal ha noe for seg. Kommunen bør være en sentral bidragsyter i en slik prosess. Dersom det ikke blir gjort et valg, vil naturen ta valget for en, og sørge for at alt areal som ikke holdes i drift med høyt nok antall beitedyr gror igjen.

Sitkagran finnes plantet mange steder i området, og er i ferd med å forynges seg naturlig. Dette er en uønsket situasjon, da sitkagrana skaper et mørkt og ugjennomtrengelig landskap. I tillegg til at tømmeret er vanskelig å bruke, har treslaget svært stikkende bar og har en forsurende virkning på jorda. Slik sett er gjengroing med løvtrær et langt mindre problem enn sitkagran, og kan i moderate mengder også være en ressurs. Det må imidlertid igjen presiseres at det er helt essensielt at det blir gjort et bevisst valg om hvor man ønsker å bevare lyngheia og hvor man vil la det gro igjen.

For å få bukt med sitkagrana vil det være nødvendig med hogst. Om treet brukes som ved vil arbeidskostnadene dekkes inn. Å få bort de voksne trærne er dessuten viktig for å hindre frøspredning. Dette må være en del av løsningen for å få fjernet sitkagrana fra området. Det anbefales at andre treslag enn sitkagran brukes i leplantinger. Løvtrær, som rogn, etablerer seg villig i området. Rogna er dessuten et langt mer dekorativt treslag enn den mørke grana. Mer informasjon om leplantinger finnes i temaheftet ”Miljøplanting”, utgitt av Fylkesmannen (Lyshol & Sæbø 2004).

En annen utfordring finnes der sitkagrana allerede har spredt seg over større arealer. Dette kan på sikt bli et svært stort problem, men det er vanskelig å se utviklinga, og dermed løsningene, an på forhånd. Beitedyra vil trolig ikke kunne hindre at frøplanter etablerer seg. Forsøksvis bør derfor lyngbrenning prøves ut. Dette vil også få lyngen til å forynges seg og skaper et bedre beite. Lygbrenning var ofte en del av den tradisjonelle skjøtselen i kystlynghei. For mer informasjon om restaurering og skjøtsel av kystlynghei, se vedlegg I til rapporten.

Å ta vare på de tradisjonelle bygningene i området, er sentralt for at helheten i kulturlandskapet skal bevares. Sammenhengen mellom jord og bygningsmasse er det som skaper helhetlige og særlig verdifulle kulturmiljøer. Derfor er det viktig at både bygninger,

innmark og lynghei ivaretas og ses i sammenheng. Effekten av dette vises godt på for eksempel Rottingen.

På bygningssiden finnes det gode muligheter for tilskudd til istandsetting gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Tilskudd kan gis blant annet til istandsetting av bevaringsverdige bygninger som jordkjellere, fjøs og andre uthus, i tillegg bygninger som hører til kombinasjonsbruk jordbruk/fiske, som brygger og naust. Det gis normalt ikke tilskudd til våningshus. For generelle råd om istandsetting av bygninger, se vedlegg II til rapporten.

Når det gjelder andre kulturminner, vil det å hindre at de gror ned langt på veg være tilstrekkelig skjøtsel. Dette gjelder for eksempel gamle veger og lignende. Dette må ses i nær sammenheng med beiting av lyngheia, der ivaretagelse av kulturminner bør inngå som en del av beitedrifta. Å ta vare på noen av de gamle steingjerdene i områder hvor folk ferdes, vil øke opplevelseskvalitetene i området. Tilskudd til istandsetting av steingjerder og andre kulturminner i jordbrukslandskapet kan søkes gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Generelle råd om istandsetting av kulturminner finnes i vedlegg II til rapporten.

Hytter og andre bygninger kan fort bli skjemmende inngrep i landskapet, og er særlig synlige i åpne landskap som her. Det er derfor viktig å ta hensyn til dette ved eventuelle utbygginger.

Hytter bør ikke tillates i områder som skal skjøttes med tanke på å ta vare på lyngheia. Da vil man kunne unngå interessekonflikter, der beitende dyr oppleves som plagsomt for hyttefolk. Man må ta hensyn til at hyttene vil komme til å ligge i et kulturlandskap med dyr på beite, og planlegge deretter. En løsning kan være å peke ut områder som skal forbeholdes beiting, der bevaring og skjøtsel av kystlyngheia står i sentrum, og andre mer avgrensede områder som kan forbeholdes utbygging med hytter.

Å avgrense hyttebygginga til regulerte hytteområder er som regel en mye bedre løsning enn spredt hyttebygging. På den måten samles inngrepa, i stedet for at de får anledning til å sette sitt preg på hele landskapet. En hytte her og en hytte der blir til slutt svært mange hytter, noe som vil endre karakteren i landskapet vesentlig og virkelig fyre opp under konflikter knyttet til dyr på beite.

Uansett hvilken modell som velges for en eventuell utbygging, bør det stilles krav om fargevalget på hyttene. Hele området preges først og fremst av rødbrune farger, og dette danner et godt grunnlag for et valg av farger som sørger for at hyttene glir best mulig inn i landskapet. Dette er viktig i et område hvor man har vid utsikt ved bare å gå noen titalls meter opp i terrenget. For flere råd knyttet til nybygging i kulturlandskapet, se vedlegg II til rapporten.

Tilgjengelighet er en viktig forutsetning for at kulturlandskapsverdiene kan oppleves av folk flest. Tilrettelegginga av tursti på Sørdyrøya står slik sett som et eksempel til etterfølgelse. Å hindre gjengroinga opprettholder også god tilgjengelighet. Ved gjengroing vil moselaget bli tykt og ettergivende, noe som gjør det tungt å ta seg fram. I tillegg vil busker og kratt hindre fremkommeligheten og etter hvert også utsikten. Dette understreker igjen at gjengroinga er den største utfordringa i området.

Skilting, som forteller om det man ser i kulturlandskapet, kan være gode tiltak. På mye besøkte steder vil små informasjonsbokser eller lignende være med på å gi en større totalopplevelse. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer

interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil være vanskelig å se historien som ligger i for eksempel en torvdam, dersom man ikke vet hva som har skapt dammen. På samme måte vil hele opplevelsen av lyngheilandskapet ikke være den samme for en som er ukjent med at det er et menneskeskapt kulturlandskap, som en som vet at det er skapt og skjøttet gjennom flere tusen år med blant annet beiting og slått.

Tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen, og omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i vedlegg II til rapporten.

3 Kilder

Skriftlige kilder

Frøya kommune. Frøyaguiden.

Lyshol, A. J. & Sæbø, A. 2004. Miljøplanting. Vestlandet, Trøndelag og Nordland.

Fylkesmannen i Rogalands, Sør-Trøndelags, Nord-Trøndelags og Nordlands
landbruksavdelinger og Planteforsk Særheim forskingscenter.

Moen, A. 1998. Nasjonalatlas for Norge: Vegetasjon. Statens kartverk, Hønefoss.

SLF 2004. Statens landbruksforvaltning og Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. Etter register for
produksjonstilskudd.

Kilder på Internett

SSB 2005. Regional statistikk. I *Statistisk sentralbyrå* [online]. Tilgang:

<http://www.ssb.no/kommuner/region.cgi?nr=16> [Sisert 31.3.2005].

Muntlige kilder

Knut Wågø 2004. Grunneier Vågøya.